

Szemantikai asszociatív viszonyok empirikus vizsgálata tárgyval egyező tárgyatlan igék vonatkozásában

A dolgozat témája a szemantikai asszociatív viszonyok vizsgálata tárgyval egyező tárgyatlan igék vonatkozásában. A kutatás empirikus módszertant érvényesít: a vizsgálat egészébe, illetve az elméleti megalapozású hipotézisek tesztelésébe magyar anyanyelvi beszélőket von be egy hierarchikus klaszteranalízis segítségével elemzett csoportosítási feladat keretében. A dolgozat középpontjában a tárgyval és a tárgyatlan, az *igyekezek megérteni* típusú konstrukcióban előzetesen, korpuszalapúan adatolt SZÁNDÉK, AKARAT jelentésű (segéd)igék közötti szemantikai asszociatív viszonyok vizsgálata és igazolása áll. A kutatás empirikus fókuszú, ugyanakkor a tárgyassággal kapcsolatban továbbvezető elméleti implikációkkal is rendelkezik.

A dolgozat röviden ismerteti a szervesen kapcsolódó kutatási előzményeket, illetve elhelyezi a jelen vizsgálatot és annak célkitűzéseit az előzetes eredmények kontextusában. A módszertan részletes bemutatása után ismerteti az empirikus vizsgálat hipotéziseit és eredményeit. Az eredmények értelmezése és az előfeltételezésekre való reflexiók után összegzi a feltártakat, és röviden utal a vizsgálódás folytatásának lehetőségeire is.

Kulcsszavak: csoportosítási feladat, empirikus vizsgálat, klaszteranalízis, szemantikai asszociatív viszonyok, tranzitivitás, tárgyasság

1. Kutatási előzmények

Jelen munka szervesen illeszkedik az *igyekezek megérteni* típusú konstrukciót tárgyaló megelőző vizsgálataim sorába (Szabó 2021), illetve anyanyelvi beszélőket bevonó jellegénél fogva lehetővé teszi bizonyos előzetes, korpuszalapúan nem vizsgálható koncepciók tesztelését, igazolását is. Az *igyekezek megérteni* típusú konstrukció vizsgálatának megkezdését indokolta, hogy a jellemzően csak tárgyval igén, az E/1.sz. alany és 2. személyű határozott tárgy konfiguráció esetén várható, 2. személyű határozott tárgyval egyező *-/Ak* ragmorféma tárgyatlan igén jelenik meg. Az *igyekezek megérteni* típusú konstrukciót komplex motivációkkal rendelkező segédigei realizációval magyaráztam (Szabó 2021). Hangsúlyozandó, hogy a magyar segédigékre általánosan jellemző, hogy tárgyval igékből grammatikalizálódtak (Gugán 2008: 67); épp ezért kiemelt jelentőségű a bináris értelmű grammatikai tárgyasság tényezőjének kezelése a kutatásban. Jelen dolgozat alapvetése, hogy a tárgyval ige terminus arra a bináris koncepcióra utal, amelyet a lexikográfiai hagyomány vagy a leíró nyelvészeti szakirodalom érvényesít.¹ Ezzel ellentétben, ugyanakkor a választott funkcionális-kognitív

¹ Korpuszalapú vizsgálatok is megerősítik, hogy az *igyekszik, szándékozik, készül, nekiáll* igék nem bővülnek közvetlenül accusativusban álló főnévvel.

nyelvelméleti kerettel összhangban az *igyekezlek megérteni* típusú konstrukciót általánosságban tárgyaló kutatásom a tárgyasság (és a tágabb értelemben vett tranzitivitás²) prototípuselvű kezelését helyezi kilátásba. A tranzitív igék képzik a tágabb halmazt, melynek részhalmaza a tárgyasság halmaza. Minél erősebb egy tranzitív, de tárgyatlan ige tranzitivitási potenciálja, annál nagyobb eséllyel terjedhet rá át az adott morfoszintaktikai jellemző, azaz a tárggyal való egyezés. Ezen koncepció részletes ismertetése és kidolgozása nem képezi tárgyát a jelen, módszertani fókuszú dolgozatnak, mindazonáltal a terminushasználat és az empirikus eredmények implikációinak szempontja miatt is egyértelműsítendő a kutatás álláspontja a vonatkozó kérdéskörben.

A jelen, empirikus fókuszú részkutatás szempontjából a leginkább releváns, a segédigés konstrukcióban való megvalósulást motiváló tételezett tényező a szemantikai átfedés a szándékot kifejező, tárgyasság segédigék (pl. *akar*) és az *igyekezlek megérteni* típusban adatolt tárgyatlan *igyekeznek, szándékoznak, nekiáll, készül* igék között. A Magyar Nemzeti Szövegtár 2 (v.2.0.5.) segítségével végrehajtott korpuszalapú vizsgálataim során az adott lemmák a következő arányban fordultak elő a konstrukciótípusban: *igyekeznek*: 21 db, *szándékoznak*: 6 db, *nekiáll*: 1 db, *készül*: 1 db³ (Szabó 2021). Feltételezésem szerint tehát a vonatkozó igék (*igyekeznek, szándékoznak, nekiáll, készül*) által profilált jelentések, ezek átfedése pl. a tárgyasság *akar* segédigével, ezeknek a segédigei funkciókkal kompatibilis jelentései ('akarát, szándék', 'kezdés') motiválják a tárgyatlan igék segédigés konstrukcióban való megvalósulását.

Emellett számolok azzal is, hogy az adott tárgyatlan igéket (*igyekeznek, szándékoznak, nekiáll, készül*) az anyanyelvi beszélők – épp a szemantikájuk miatt – tárgyasságnak is érzékelhetik.⁴ Hangsúlyozandó azonban, hogy koncepciómban a feltételezett tárgyasság érzékelés nem a bináris koncepcióba való teljes betagozódást jelenti, hanem a tételezett tárgyassági (és tranzitivitási) skála másik végpontja felé való tendálást; tehát a tárgyatlan igék rendelkezhetnek bizonyos mértékű tranzitivitási potenciállal, mely előidézhetheti azt, hogy a tárgyatlan igék tárgyasság és szerkezetből grammatikalizálódott segédigés konstrukcióban jelenjenek meg. A kutatási előzményekben a Hopper–Thompson-féle tranzitivitási kontinuum

² Dolgozatomban tehát – ellentétben a formális nyelvészeti szakirodalommal – a tranzitivitás és a tárgyasság nem szinonim terminusok, nem azonos koncepciók. A tranzitív terminust tehát a 'másra irányuló' jelentésében alkalmazom (Tolcsvai Nagy 2017: 329; strukturális szemléletű előzményként vö. H. Molnár 1969: 242). A tranzitivitás, irányulás, SZÁNDÉK jelentésmozzanat és igeragozás más részhangsúlyú összefüggéséhez lásd Hegedűs 2019: 141–143.

³ A konstrukciótípusban szintén – jóval kisebb arányban – adatolhatóak a *jön* (3 db), *megy* (1 db), *kijön* (1 db), *elindul* (1 db) igék. Megelőző vizsgálataimban ezeket az igéket – mozgásigéi voltuknál fogva – külön altípusként kezeltem, ugyanakkor számításba vettem azt is, hogy a céltételezett cselekvéssel összekapcsolódó mozgásigék jelentésszerkezetének – annak ellenére, hogy az előtér-háttér viszonyban a háttérben marad – szintén része a SZÁNDÉK, AKARAT jelentésmozzanat.

⁴ Hasonló konklúzióra jut Bárányi 2020 is pl. az *igyekeznek, készül, szándékoznak* igék esetében: „a magyar beszélők egy része ezt a szerkezetet úgy általánosítja, hogy az intranszitiv [tárgyatlan] igéket is formálisan tranzitívnek [tárgyasságnak] értelmezi a szóban forgó szerkezetben, ezek pedig ezután »szabályosan« egyeznek a határozott tárggyal.” Ugyanakkor kutatásom ezen tény megállapítása mellett kiemelt jelentőséget tulajdonít annak is, hogy a jelenségnek – bináris értelemben tárgyatlan igék tárgyhatározottságot leképző ragozásának – a (szemantikai) motivációit feltárja. Koncepciómban tehát a „tárgyasság értelmezés” elsődlegesen szemantikai motivációkkal rendelkező, és nem csupán formális jelenség.

paramétereinek (Hopper–Thompson 1980) segítségével vizsgáltam az adatolt tárgyatlan igéket. Szemantikai elemzés, valamint empirikus vizsgálatok (Szabó 2021) után körvonalazódott, hogy az akaratlagosság („volitionality”) és az ágencia („agency”) paramétereikhez tartozó magas érték, valamint az ige által profilált jelentés együttesen lehetnek mérvadók a tárgyasanak érzékelés vonatkozásában, illetve általánosságban a tárgyatlan igék tárgyasan igés szerkezetben grammatikalizálódott segédigés konstrukcióban való realizációjakor (Szabó 2021).

A dolgozat fókuszában a szemantikai asszociatív viszonyok empirikus vizsgálata áll, ugyanis feltételezem, hogy a tárgyatlan igék tárgyasanak érzékelése épp az adott igék szemantikai tulajdonságaival hozható összefüggésbe.

2. Csoportosítási feladat

Az anyanyelvi beszélőket bevonó csoportosítási feladatot (sorting task) azzal a feltételezéssel összhangban dolgoztam ki, hogy az *igyekszik*, *szándékozik*, *nekiáll*, *készül* tárgyatlan igék szemantikai asszociatív viszonyban állnak bizonyos tárgyasan segédigékkel vagy (segédigeszerű) igékkel. A csoportosítási feladat egyik célkitűzése tehát ezen asszociatív viszonyok meglétének az empirikus igazolása.

2.1. Módszertan

A csoportosítási feladatban 20 adatközlő vett részt. Az adatközlőket a különféle szociálismédia-platformokon, illetve a saját felsőoktatási intézményemen belül toboroztam. A kísérlet online zajlott, saját fejlesztésű interaktív webes alkalmazás segítségével. A kísérleti felület elérési útját jelentkezés után és előre egyeztetett időpontban osztottam meg egyénileg a résztvevővel. Ennek oka az volt, hogy a feladat elvégzését interjú követte, melyben minden résztvevőt arra kértem, hogy ismertesse, milyen elv alapján hajtotta végre a csoportosítást; tehát a csoportosítás irányelveit nem a kirajzolódó tendenciákból rekonstruáltam utólag, hanem explicit módon rákérdeztem és lejegyeztem. Az adott (utólagosan anonimizált, sorszámokkal jelölt) adatközlőhöz tartozó csoportosítási megoldásokat és az ehhez tartozó rövid indoklást a későbbiekben egymás mellé helyeztem. A kísérlet megkezdése előtt az adatközlőt tájékoztattam arról, hogy a feladat végrehajtása során nincs időkorlát, az időtényező nem releváns; semmilyen személyes adatát nem rögzítem vagy tárolom, illetve a szinkron online jelenlétben zajló egy-két kérdéses utólagos interjúról sem készül felvétel. Az interjúk során elhangzó indoklásokat lehetőség szerint szó szerint jegyeztem le, és csak az adatok összegző feldolgozása során feleltettem meg a szaktudományos terminológiának.

A kísérleti felület megosztásakor kapott linkre kattintva az adatközlő először egy kezdőlapra jutott el, melyen olvashatók voltak az utasítások és a technikai tudnivalók.⁵ A feladatot az alábbi módon fogalmaztam meg: „A feladat során 12 darab igét kell 2 csoportra osztanod. Egyéb utasítás nincs, a kategorizálás a saját elgondolásod, belátásod szerint történjen!”. A kitöltés gombra kattintva a résztvevő számára elérhetővé vált a tényleges kísérleti felület.⁶ Ezen a felületen egyrészt 12 db, egy-egy igét tartalmazó virtuális kártya volt

⁵ <https://nyelveszeti-kutatas.web.app/research/snncpSJ0eh4ojV0VYi2yI>

⁶ <https://nyelveszeti-kutatas.web.app/experiment/snncpSJ0eh4ojV0VYi2yI>

látható, a továbbiakban ismertetett irányelvek szerint összeválogatott igékkel. A virtuális kártyák fölött két, egyértelműen elkülönülő, körülhatárolt felület volt található, „A csoport”, illetve „B csoport” feliratokkal. A résztvevő az egérgombbal tudta egyesével az adott kártyákat az adott kereten belül elhelyezni. A csoportosítás csak akkor vált véglegesé, amikor az adatközlő mind a 12 db kártyát elhelyezte valamely csoportban, és utána a „Beküldés” gombra kattintott. A csoportosítás, az egyes csoportok összeállítása tehát az adatközlői véglegesítést megelőzően tetszőleges alkalommal és tetszőleges módon módosítható volt. A dolgozatban csak a beküldött, véglegesített csoportosítási megoldásokat elemzem.

Az előre meghatározott csoportszám (2 db) alkalmazását az adatközlő által létrehozott tetszőleges számú, n darab csoport helyett egyrészt az a célkitűzés indokolta, hogy a résztvevő lehetőleg egy tényező mentén ossza két csoportra a 12 db igét, és ne álljon elő olyan eredmény, melyben vegyes kritériumokat érvényesít a kategorizáció, és így nem lesz egyértelműsíthető valamilyen fő osztályozási elv. Vegyes kategorizációra volna példa 3 db létrehozott csoporton belül 2 db egy adott típusú (pl. szemantikai) elv mentén binárisan előálló osztályozás mellett egy harmadik csoport elkülönítése például formai tényezők alapján. Az előre meghatározott csoportszám azzal is összhangban van, hogy a stimulusigék két releváns változót is lefedni hivatottak: egyrészt a grammatikai értelmű tárgyasságot-tárgyatlanságot, másrészt az értelmezésben megnyitják a SZÁNDÉK, AKARAT fogalmi tartományokat (3. táblázat). Természetesen várható, hogy az adatközlők csoportosítási megoldásai nem mutatnak majd abszolút egységes képet, hiszen az összetett szempontrendszer segítségével összeállított igecsoportok eleve jóval komplexebb viszonyokat mutatnak, mintsem két változó leképzésére abszolút redukálhatók volnának.

A tetszőleges számú csoport engedélyezése túlzottan széttartó eredményeket idézhetett volna elő, és lehetővé tette volna azt is, hogy egyelemű halmaz jöjjön létre. Az utóbbi kizárása a klaszterelemzés módszere miatt is szükséges volt.

2.2. A stimulusigék összeállításának irányelvei

A kísérlet során az 1. táblázatban található 12 db igét kellett az adatközlőnek két csoportra osztania.

A	B	C
<i>megkísérel</i>	<i>szándékozik</i>	<i>lát</i>
<i>akar</i>	<i>nekiáll</i>	<i>tapasztal</i>
<i>próbál</i>	<i>készül</i>	<i>érez</i>
<i>óhajt</i>	<i>igyekszik</i>	<i>megért</i>

1. táblázat: a kísérlet során két csoportba rendezendő igék

Az igelista komplex szempontrendszer alapján került összeállításra. A feladat során felhasznált 12 db ige három kategóriát képviselt (1. táblázat: A, B, C), ez a tényállás azonban értelemszerűen egyáltalán nem volt ismert az adatközlő számára. Az „A/B/C csoport” megnevezés csak az eredmények feldolgozását és jelen dolgozaton belül az összeállítási irányelvek ismertetésének megkönnyítését hivatott szolgálni. A kísérlet során az adatközlő egyesével, az egy-egy igét tartalmazó virtuális kártyák mozgatásával rendezhette csoportba az igéket, azaz nem egyben, nem csoportként kellett mozgatnia a négyelemű ige-halmazokat.

Az A oszlop igéi (*megkísérel, akar, próbál, óhajt*) olyan tárgyias igék, amelyek mind főnévi, mind infinitivusi tárggyal bővíthetnek. Nem számítanak ugyanakkor prototipikus tárgyias igének abban a vonatkozásban, hogy nem fizikai jellegű irányulási viszonyban vannak a főnévvel vagy főnévi igenévvel kidolgozott tárggyal; tárgyak pedig nemcsak főnévvel jelölt, ontológiája szerint elsődleges entitás (pl. természeti tárgy, artefactum), hanem FOLYAMAT is lehet (Paradis 2005: 549). Az A csoport minden egyes igéjéről legalább felmerül a segédigeként való kategorizálhatóság, illetve segédigeszerűség a szakirodalomban.⁷

A *szándékozik, nekiáll, igyekszik, készül*⁸ olyan tárgyatlan igék, melyeket az *igyekezlek megérteni* típusú konstrukció vizsgálatok adatulni tudtam (Szabó 2021). Ezen igék nem bővíthetnek accusativusban álló főnévi tárggyal, ugyanakkor (célhatározói szerepű)⁹ főnévi igenévvel igen. Az A és B csoport igéiben közös, hogy a SZÁNDÉK, AKARAT– valamilyen mértékben és valamilyen mértékű profiláltsággal – része a jelentésszerkezetüknek.

Az alábbi táblázatban összegzem az Értelmező Kéziszótár (ÉKsz.) és a Magyar Szinonimaszótár (SzinSz.) vonatkozó tartalmait, azaz az adott igék jelentését és szinonimáit. A sorszám nélküliség azt jelzi a táblázatban, hogy az adott jelentés az elsődleges és/vagy egyetlen jelentés az ÉKsz.-ban. A félkövér szedés azt jelöli, hogy a kutatáshoz összeállított igelista tárgyatlan és tárgyias igéi egymás szótári meghatározásában vagy szinonimakészletében szerepelnek, az aláhúzás azt, hogy a bináris tárgyasság értékében azonos stimulusigék (pl. a tárgyatlan *készül* és *szándékozik*, vagy a tárgyias *akar* és *óhajt*) esetében áll fenn az előbbi.

A csoport	ÉKsz.	SzinSz.
<i>megkísérel</i>	Kísérletet tesz vmire v. vmivel ¹⁰	<i>megpróbál</i>
<i>akar</i>	1. Szándékozik, készül <vmit tenni>; tudatosan törekszik vmire 2. <Vmit tenni> kíván, <u>óhajt</u>	<i>szándékozik, készül</i> , <i>kíván</i> , <i>törekszik</i>
<i>próbál</i>	Vmely cselekvés végrehajtására erőfeszítést, kísérletet tesz	<i>próbálgat, próbálkozik, kísérel, megpróbál</i>

⁷ *megkísérel*: Molnár 1999: 72; Lengyel 1999: 125; *akar*: Lengyel 2017: 256; *próbál*: Kálmán C.–Kálmán–Nádasdy–Prószéky 1989: 85, Lengyel 1999: 125, Molnár 1999: 72; *óhajt*: Kálmán C.–Kálmán–Nádasdy–Prószéky 1989: 88, Lengyel 1999: 125.

⁸ Az ÉKsz.-ban a *szándékol* címszó alatt felvett *szándékozik* mellett a következő grammatikai megjegyzés olvasható: tn [‘tárgyatlan’] ige (fn-i ign-i tárggyal).

Ez a tényállás felveti azt a kérdést, hogy – főleg szinkrón szempontból – miért kategorizálható tárgyként a *szándékozik* igét bővítő főnévi igenév, ha pl. az *igyekszik* igét bővítő infinitivus nem számít tárgynak az ÉKsz. alapján; illetve ez a sajátos grammatikai megjegyzés mit implikál a tárgyatlanság kritériumait tekintve. A *szándékozik* igével kapcsolatos lexikográfiai sajátosság lényegében nem befolyásolja a hipotéziseket, illetve a lefedett változókat.

Dolgozatomban az ÉKsz. fő besorolásaival összhangban tehát bináris értelemben tárgyatlan igeként kezelem a *nekiáll, készül, igyekszik, szándékozik* igéket, tehát a B csoport egészét.

⁹ Rácz és Szemere (1972: 138) általában célhatározóként elemzi a felsorolt igék főnévi igenévi bővítményét, de a *nekiáll* esetében állandó határozói elemzést javasol (Rácz–Szemere 1972: 139).

¹⁰ A táblázatba csak a kísérlet szempontjából is releváns jelentésmeghatározásokat és szinonimákat emeltem át, azaz pl. az *akar* igenél nem szerepel a „4. A jelek szerint már-már történik, bekövetkezik vmi. *Ki ~ dőlni a fal.*” jelentés, illetve pl. az *igyekszik* esetében nem szerepel a mozgásigei értelemmel szinonim *siet* vagy a *megy* a táblázatban, vagy a *készül* esetében az *épül*.

<i>óhajt</i>	1. (Nagyon) vágyik vmire 2. Kíván, <u>akar</u> , szeretne	<i>kíván, parancsol</i>
B csoport	ÉKsz.	SzinSz.
<i>szándékozik</i>	Elhatározza, tervezi, hogy vmit tenni fog	akar, tervez
<i>nekiáll</i>	Nagy igyekezettel foglalkozni kezd vmivel	<i>nekifog</i> ¹¹
<i>készül</i>	4. <u>Szándékozik</u> vmit tenni ¹²	akar
<i>igyekszik</i>	Mindent megtesz azért, hogy vmit elérjen, elvégezzon, vmi megtörténjen; így eredmény, elismerés kivívására törekszik	<i>törekszik, iparkodik, fáradozik, törtet</i>

2. táblázat: az A és B csoport igének jelentései és szinonimái

A táblázatot áttekintve belátható, hogy az adott szótárak több helyütt, kimondottan az *akar*, a *készül* és a *szándékozik* esetében az adott igéket szerepeltetik egymás jelentésadásaiban és/vagy szinonimájaként. Az egyes jelentésadások más elemei, pl. az *akar* 'tudatosan törekszik vmire', a *szándékozik* 'elhatározza, tervezi, hogy vmit tenni fog', *nekiáll* 'nagy igyekezettel foglalkozni kezd vmivel' adott jelentéseihez tartozó kiemelt elemek további asszociatív viszonyokra engednek következtetni, melyek összhangban vannak mind az ágencia („agency”) és az akaratlagosság („volitionality”) tranzitivitáskritériumokkal, mind az adatközlői csoportosítási indoklások egy részével. A lexikográfiai forrásokból feltárt viszonyokat ugyanakkor tovább árnyalhatják az empirikus teszt eredményei is.

A C csoport igéi (*lát, tapasztal, érez, megért*) tárgyias igék, melyek ugyanakkor jellemzően nem teleologikus viszonyulást fejeznek ki, elsődleges figurájuk experiens, tárgyuk stimulus.

Mindhárom csoport esetében közös, hogy valamilyen mértékben mentális folyamatokat fejeznek ki. A kísérleti dizájn része volt az esetleges „zajkeltő” szempontok kiküszöbölése, ezért nem tartalmaz a vizsgálati anyag a céligék (1. táblázat B csoport) mellett prototipikus – pl. tárgymanipulációt kifejező – tárgyias igéket, amelyek feltűnő kontrasztot képezhetnének a feladatban mind a tárgyatlan, mind a nem prototipikus tárgyias igékkel. Az igék szemantikájának ilyen jellegű bemutatása – az összeállítási elvek ismertetésén túl – azért is releváns, mivel több adatközlői indoklásban megjelent az ezen tényezőkre való hivatkozás, mely egyrészt a kísérlet tervezésekor általam nem ismert asszociatív viszonyokat tárt fel, másrészt további tanulságokkal is szolgált.

Megfigyelhető tehát, hogy a három csoport a következő módon alakul a tárgyasság és a SZÁNDÉK, AKARAT konceptus változójának szempontjából:

	tárgyas	SZÁNDÉK, AKARAT jelentésű; a SZÁNDÉK, AKARAT része a jelentésszerkezetnek
--	----------------	--

¹¹ A szócikkekben (ti. *nekifog*) található, de a szótárba címszóként föl nem vett szinonimákat tartalmazó szómutatóból.

¹² A *készül* ige esetében a feladat szempontjából a 4. jelentés a releváns. Mivel a stimulusigék kontextus nélkül szerepeltek a virtuális kártyákon, felmerülhet, hogy az adatközlők a leginkább begyakorlott, azaz a szótárban feltehetőleg első jelentésként megadott jelentést vették alapul. A *készül* esetében azonban – mint az indoklásokból egyértelműsödött – ez nem okozott problémát. Feltehetőleg közrejátszott ebben a szinonim igék támogató mátrixa is a felületen.

A csoport: <i>megkísérel, akar, próbál, óhajt</i>	+	+
B csoport: <i>nekiáll, készül, igyekszik, szándékozik</i>	-	+
C csoport: <i>lát, tapasztal, érez, megért</i>	+	-

3. táblázat: az összeállított igecsoportok és jellemzőik két változó vonatkozásában

Az igék összeválogatásakor igyekeztem ügyelni arra, hogy a formai, formai-vizuális módon is érzékelhető tényezők, mint az igék igekötőssége vagy a szavak hosszúsága, szótagszáma lehetőleg ne legyen befolyásoló tényező, azaz a döntést ne befolyásolják a fenti változók viszonyában. A szótagszámi eloszlásnál ezt úgy volt szándékom biztosítani, hogy a céligék (B csoport) jellemzőit képeztem le a másik két igecsoportra (tehát A és C csoportra). Mivel a B csoport 4 igéje már eleve háromféle szótagszámi értéket mutatott, és a további két csoportot pedig utólag, részben a B csoporthoz igazítva állítottam össze, az nem volt lehetséges, hogy a 12 db igét az adatközlő pl. A csoport: háromszótagú igék, B csoport: kétszótagú igék módon ossza kétfelé.

Az igekötősség vonatkozásában tehát szintén a céligék (B csoport) jellemzőit képeztem le a másik két csoportra: így mindhárom csoportba egy-egy igekötős ige került. A szótagszámi egyensúly felborítása nélkül ugyanis nem volt mód elkerülni az igekötős igék felvételét a másik két csoportba. Ezzel együtt tehát fennáll annak az eshetősége, hogy az igekötősség lesz az adatközlői csoportosítás szempontja; ennek bekövetkezése esetén azonban az adott megoldás figyelmen kívül hagyható a hipotézis ellenőrzésénél. Hangsúlyozandó, hogy a stimulusszavak tudatos kiválasztása az előfeltételezések ellenőrzését szolgálja, ugyanakkor a feladat a kísérleti személyek számára heurisztikus jellegű volt, tehát a kísérleti felület semmilyen eleve adott támpontot nem szolgáltatott a résztvevők számára.

2.3. Vizsgálati hipotézisek

Az alábbiakban ismertetem a vizsgálat hipotéziseit. H1: Az A, B, C csoportok mentén szerveződik az adatközlői csoportosítások többsége. H2: Az A és a B csoport elemei (*megkísérel, akar, próbál, óhajt* és *szándékozik, nekiáll, készül, igyekszik*) tendenciaszerűen inkább összetartozók, és a C csoporttól (*lát, tapasztal, érez, megért*) jellemzően elkülönülnek. Számításba véve, hogy a csoportosítási feladatban a csoportszám előre meg volt határozva (2 db), az egyes csoportosítási megoldások részben értelmezhetők úgy is, hogy az adatközlők a két változó (3. táblázat) vonatkozásában hoztak döntést. Ezzel összhangban a H2 úgy is megfogalmazható, hogy a SZÁNDÉK, AKARAT jelentés, illetve általánosságban a jelentés lesz feltűnő és így meghatározó a kategorizálási döntésben, nem az adott igék tárgyias vagy tárgyatlan volta. Amennyiben a TÁRGYASSÁG mint nyelvelírási-grammatikai kategória volna közvetlenül érzékelhető a (laikus) nyelvhasználók számára, akkor a *megkísérel, akar, próbál, óhajt, lát, tapasztal, érez, megért* (A+C csoport); és *szándékozik, nekiáll, készül, igyekszik* (B csoport) csoportosítási megoldás tendenciaszerű előállítására kellene számítani. Ennek bebizonyosodásakor az általánosabb H1 ugyan alátámasztást nyerne, de a H2 nem.

Amennyiben tehát az adott tárgyias vagy tárgyatlan, de SZÁNDÉK, AKARAT jelentésű igék tendenciaszerűen egy csoportba kerülnek a csoportosítás során – még ha nem is minden egyes adatközlő esetében vagy nem is kivétel nélkül mind a 8 db ige kerül egy csoportba az egyéni megoldásokban – akkor a tételezett szemantikai asszociatív viszonyok megléte empirikusan alátámasztást nyert. Az interjúkból származó adatokat tehát elsősorban az eredmények

kiértékelésénél, magyarázatánál használok fel, az interjúkból származó megfigyelések nem épülnek be közvetlenül ennek a hipotézisnek a tesztelésébe. Az interjúk célja tehát a csoportosítási elv pontos megismerése, és ezáltal a szemantikai asszociatív viszonyok feltárása volt.

A+B		C
<i>megkísérel</i>	<i>szándékozik</i>	<i>lát</i>
<i>akar</i>	<i>nekiáll</i>	<i>tapasztal</i>
<i>próbál</i>	<i>készül</i>	<i>érez</i>
<i>óhajt</i>	<i>igyekszik</i>	<i>megért</i>

4. táblázat: az előfeltételezett kategorizálási tendencia

Ez az előfeltételezés egyrészt egy olyan, eddig csak elméleti módon vizsgált koncepciómmal van összhangban, mely szerint abban, hogy a vizsgált, grammatikai értelemben tárgyatlan igék (pl. *igyekszik*) tárgyias igés szerkezetből grammatikalizálódott segédigés konstrukcióba lépnek be (pl. *igyekszlek megérteni*; vö. *szeretnélek megérteni*), egyrészt a szemantikai asszociatív viszonyok (pl. szinonímia vagy akár azonos jelentés), másrészt általánosságban a szemantikai tényezők (pl. segédigei funkciókkal kompatibilis jelentések) a meghatározók; és általánosságban a bináris tárgyasság – tárgyatlanság mint tudományos, nyelveirési kategória kevésbé releváns vagy érzékelhető a beszélők számára. Hangsúlyozandó, hogy a dolgozat a valamire való irányulást, a tranzitív jelleget az *igyekszik*, *nekiáll*, *készül*, *szándékozik* igék jelentésszerkezetének a részeként kezeli, ez feltehetőleg fontos tényezője a tárgyias igékkel való asszociatív viszonyoknak. Feltehetőleg tehát a releváns tárgyatlan (és/vagy tárgyesetben álló főnévvel nem bővülő) igék és az adott tárgyias igék jelentésszerkezetében van valami olyan közös tényező, amely motiválja, hogy az *igyekszik*, *nekiáll*, *készül*, *szándékozik* tárggyal egyezzenek. Másrészt maga a feladat megfogalmazása is – tehát az, hogy nem volt explicit kérdés, hogy a csoportba sorolás a jelentés alapján történjék – összhangban van azzal az általános hipotézissel, hogy a csoportosítás szemantikai tényezők alapján történik majd; ennek pedig implikációi lehetnek arra nézvést, hogy egyáltalán mi lehet tényező az adott igék konstrukcióba való belépésekor. Előfeltételeztem továbbá azt is, hogy az adatközlők a csoportba osztást nem olyan hagyományos, a közoktatásban is alkalmazott nyelveirési kategóriák alapján fogják végrehajtani, mint a bináris tárgyasság.

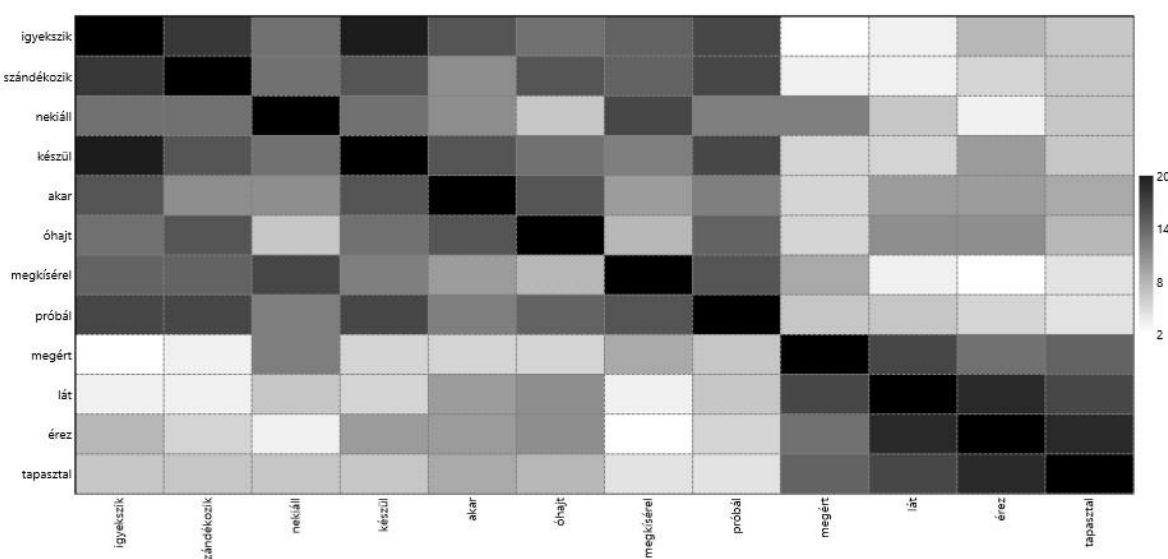
A kísérlet további várt eredménye, hogy a csoportosítás eredményeiből és az interjúkból részletezettebb asszociatív kapcsolatok fognak kirajzolódni a tárgyias és tárgyatlan SZÁNDÉK, AKARAT jelentésű igék között, akár a két nagyobb csoport (A csoport, B csoport) egészét, akár bizonyos tárgyias és tárgyatlan igéket tekintve.

3. Eredmények

A kísérlet zárultával az eredményeket tömbösítve exportáltam a felületről. Ebben a szakaszban az eredményeket Microsoft Excelben tároltam és kezeltem. A kísérleti felületről letöltött adatsorokban minden kártya egy betűből (a csoportnak megfelelően: A, B, C) és egy egy és négy közötti számból álló kóddal rendelkezett. Ez értelemszerűen nem volt látható a résztvevő számára, a 12 ige kétjegyű kóddal való ellátottsága a könnyebb feldolgozást és számszerűsítést

volt hivatott szolgálni. Az eredményeket egy négy oszlopból álló Excel-táblázatban helyeztem el, melyben az első oszlop a feladat véglegesítésének időbélyege volt, a második az adatközlő által a felületen létrehozott „A csoport”, a harmadik a „B csoport”, a negyedik pedig az adott adatközlőhöz társított, a feladat végrehajtása után feljegyzett rövid indoklás. Az adott kódokat ebben a szakaszban már feloldottam. Következő lépésként számszerűsítve összegeztem az egyes igék együttes előfordulásait, majd egy 12x12-es mátrixba helyeztem el azt.

A mátrixot betöltöttem a Past szoftverbe (Hammer–Harper–Ryan 2001), és ezen szoftver segítségével folytattam adatelemzést.

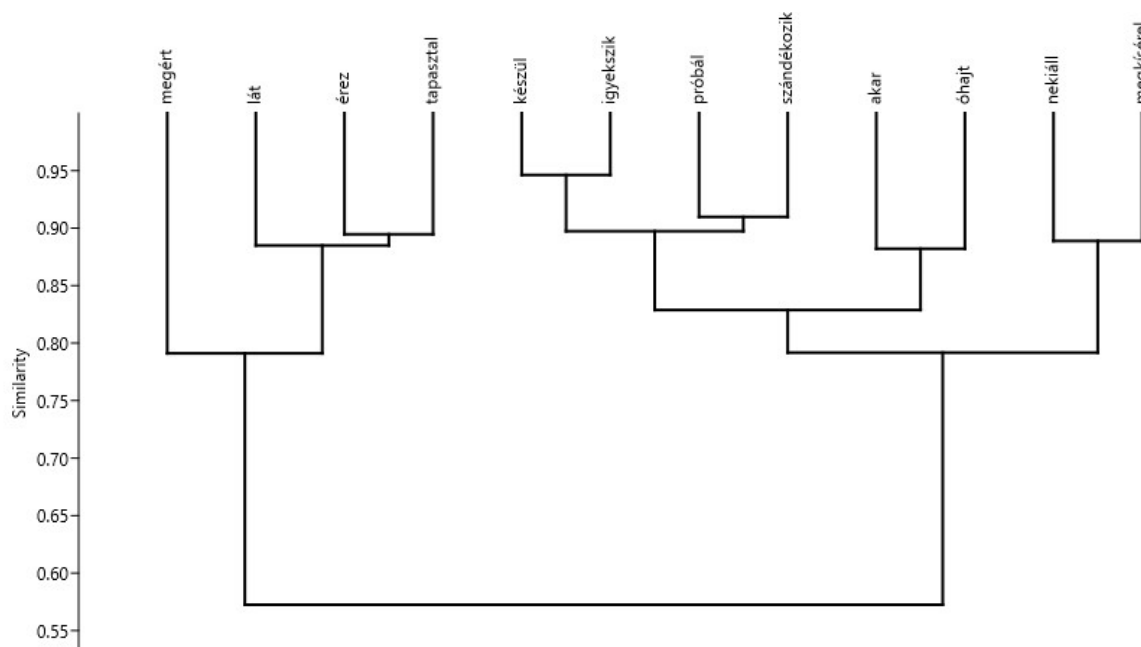

1. ábra: az igék együttes előfordulásainak szemléltetése minden csoportosítási megoldás figyelembevételével

Az ábrán a fehértől feketéig terjedő színskálán a kis téglalapok színe leképezi azt, hogy a vízszintes és a függőleges tengely igéje milyen mértékben, hányszor fordult elő együtt, egy csoportban az előálló adatokban. Minél sötétebb a két tengely (így két ige) által meghatározott téglalap, annál több alkalommal került azonos csoportba a két ige.¹³ Azaz: pl. az *igyekszik* és a *készül* együttes előfordulásának mértéke leolvasható úgy az ábráról, hogy a függőleges tengelyen megkeressük az *igyekszik* igét, a vízszintesen a *készül* igét, és megtekintjük a két tengely által együttesen meghatározott téglalapot, illetve annak árnyalatát. Nyilvánvalóan ugyanolyan színű téglalaphoz (de nem ugyanahhoz a téglalaphoz) jutunk akkor is, ha a vízszintes tengelyen keressük meg pl. az *igyekszik* igét, és a függőlegesen a *készül* igét. A mátrix soraiban és oszlopaiban az igék sorrendje a hipotézisben megnevezett két csoportnak felel meg lineárisan. Ennek következménye az, hogy az 1. ábrán négy egyértelműen elkülönülő, két világosabb, két sötétebb tartomány látható. A mátrixjelleg miatt négy létrejövő tartomány valójában két csoportot jelent, a két sötétebb tartomány pedig a létrehozott két

¹³ Az ábra közepén látható fekete színű (tehát a maximális, 20-as együttes előfordulást jelentő) téglalapokból álló átló annak az eredménye, hogy a feldolgozási módozat jellegéből és kivitelezhetőségi feltételeiből fakadóan minden ige esetében ki kell tölteni a mátrixban az „önmagával való” együttálláshoz tartozó értéket.

legáltalánosabb csoportot. A kapott adatok, a kifejezések összetartozásának, illetve kategoriális közelségének egy másik vizualizációja látható a következő ábrán. Az adatokat hierarchikus klaszteranalízisnek vettem alá (Bray–Curtis hasonlósági függvény segítségével), a 2. ábra a klaszterezés dendrogramját közli.

2. ábra: a hierarchikus klaszteranalízis eredménye az összes csoportosítási megoldást tekintve

Az ábra alapján belátható, hogy az első elágazás után – tehát a legáltalánosabb szinten, melynél 2 db elkülönülő nagy csoportról beszélhetünk – valóban a *megért, lát, érez, tapasztal*, valamint a *készül, igyekszik, próbál, szándékozik, akar, óhajt, nekiáll, megkísérel* csoportosítási tendencia rajzolódik ki az együttállási, így hasonlósági értékek nyomán.¹⁴ Ez az eredmény a H1 és a H2 hipotézis alátámasztását jelenti. A tárgyas és tárgyatlan, SZÁNDÉK, AKARAT fogalmi tartományokkal asszociálódó kifejezések tehát jellemzően szorosabb összetartozást mutattak, és jellemzően elkülönültek az érzékelést és megértést kifejező egyéb tárgyas igéktől.

Amennyiben minden adatközlő kivétel nélkül ezen a módon csoportosította volna az igéket, akkor az ábrán a két, y tengely mentén legalsó két értéknél kialakuló nagy csoporton belül nem volnának további elágazások és alcsoportok, azaz az ábrán mindössze három vízszintes vonalat látnánk, melyből az egyik, a legalsó, a kezdő, elemzetlen állapotot jelölné, a másik kettő pedig a *megért, lát, érez, tapasztal*; illetve a *készül, igyekszik, próbál, szándékozik, akar, óhajt, nekiáll, megkísérel* csoportosulást. Mint ahogy az várható volt, és mint ahogy a 2. ábra szemlélteti, vannak olyan igék, amelyek egyrészt a 2 nagy csoporton belül szorosabb együttállást mutatnak egymással. Ennek oka épp az, hogy az adatközlők – a feladat heurisztikus jellegének is megfelelően – nem egy fajta csoportosítási megoldással álltak elő.

¹⁴ Ezt az eredményt nem befolyásolta az, hogy az adatközlőnek eleve két csoportra kellett osztania az igéket (ez a tény a szoftver számára nem volt ismert), ugyanakkor összhangban van a klaszteranalízis azon sajátosságával, hogy a nagyobb, akár az elemek elemzetlen összességéből álló csoport mindig kétfelé ágazik el.

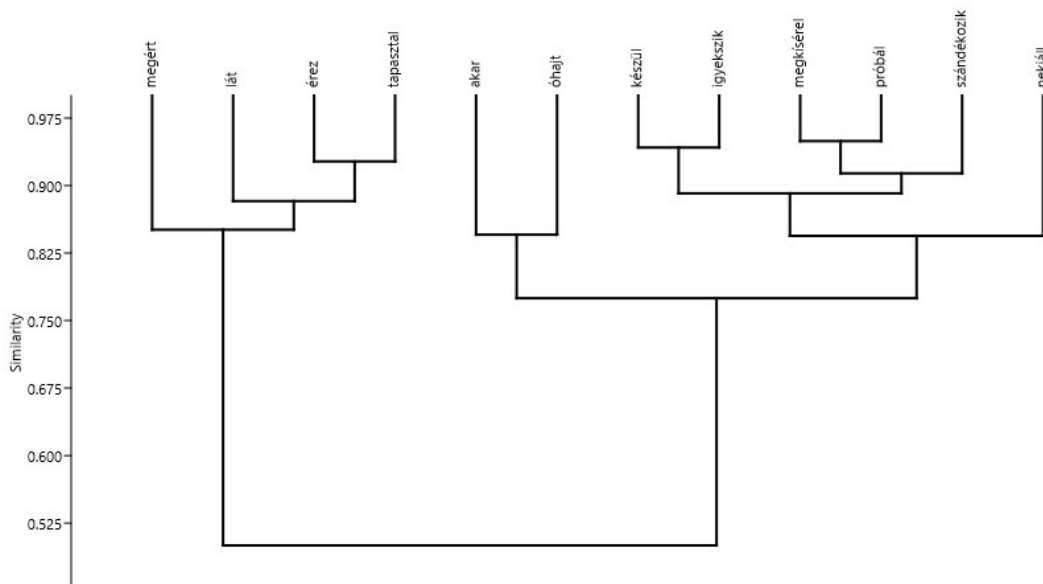
A jobb oldali csoporton belül tehát a *nekiáll* és a *megkísérel* egymással viszonylag szoros asszociatív viszonyban van, a csoport többi elemétől a csoporton belül elkülönülnek. Továbbá: pl. a *készül* és az *igyekszik* nagyobb mértékű együttállást mutatnak, mint a *próbál* és a *szándékozik*, ugyanakkor pl. a *készül*, *igyekszik*, *próbál*, *szándékozik* igék pedig együttesen szorosabb viszonyban vannak, alcsoportot alkotnak a *készül*, *igyekszik*, *próbál*, *szándékozik*, *akar*, *óhajt* egy szinttel általánosabb csoporton belül. Ezen tényállások ismertetése a dolgozat jelen pontján főképp az eredmények értelmezésének módozatát hivatott bemutatni, ugyanis a továbbiakban az alapul szolgáló adatok bizonyos megszorításával újabb klaszteranalízist mutatok be.

Az adatközlői indoklásokat áttekintve elmondható, hogy erős tendencia volt az igék jelentése alapján történő csoportosítás: a 20 adatközlőből 15 (tehát 75%) indokolta csoportosítási megoldását valamilyen közös szemantikai tényezőre való hivatkozással.¹⁵ A fennmaradó 5 résztvevő vagy az igekötősség, vagy a szótagszám alapján hozta létre a két csoportot. Bár a kísérletben felhasznált igék kiválasztásánál törekedtem arra, hogy az ilyen osztályozásokat ne facilitáljam, a feladat heurisztikus jellege ezeket is lehetővé tette. Ugyanakkor a feladat heurisztikus volta, illetve az, hogy az adatközlő nem kapott konkrét szempontot arra vonatkozólag, mi alapján végezze el a csoportosítást, épp azzal van összhangban, hogy nagy általánossági fokú vizsgálati hipotézisként fogalmazható meg az, hogy az adatközlők – akármilyen – szemantikai természetű változó nyomán végzik el a csoportosítást, és nem valamilyen elvont nyelvelírási kategóriára vagy formai tényezőre hivatkozva. Ennek relevanciája az, hogy a kutatás egésze azt feltételezi, hogy az adott tárgyatlan igék épp szemantikai tényezők nyomán léphetnek be analógiásan a konstrukciótípusba, tehát az anyanyelvi beszélők számára a szemantikai, és nem az elvont nyelvelírási tényezők érzékelhetők. Mindemellett a kutatás további szakaszaiban tervezhető olyan csoportosítási feladat, amely – a jelen részvizsgálat módszertani tanulságait integrálva – konkrét utasítást ad az adatközlőnek, pl. expliciten kéri a jelentés alapján való csoportosítást. Egy ilyen vizsgálat előnye lehet a szemantikai tényezők részletezett feltárása, akár a vonatkozó tárgyatlan igék részhalmazán belül is.

Hangsúlyozandó, hogy a 2. ábra minden adatközlői csoportosítást reprezentál, azaz az pl. igekötősségre való hivatkozás nyomán előálló igekötős : nem igekötős csoportosítást is. A *nekiáll* és a *megkísérel* szoros viszonya tehát részben ennek is betudható, és ez az egyértelmű oka annak is, hogy bal oldali csoporton belül viszonylag élesen elkülönül a *megért* ige a többi tárgyas, érzékelést kifejező igtől. Ezt az elkülönülést az igekötősség mellett az motiválhatta, hogy néhány adatközlő *megért* igtét mint „aktívabb cselekvés” kategorizálta, tehát a SZÁNDÉK, AKARAT jelentésű igék közé sorolta be. Ez a tendencia ugyanakkor korántsem volt annyira jelentékeny, hogy a *megért* a dendrogram másik nagy csoportjába kerüljön. Emellett az igekötősség alapján való csoportosítás sem volt jellemző megoldási tendencia, ezért az igekötős igék közelsége sem volt olyan mértékű, hogy a *megért* kognitív ige a *nekiáll* és a *megkísérel* igékkel kerüljön egy nagy csoportba, tehát a *nekiáll* és a *megkísérel* igék asszociatív viszonyát alapvetően nem formai, hanem szemantikai tényezők hozták létre, ugyanakkor igekötősségük kétségtelenül nagyobb mértékű együttállást eredményezett.

¹⁵ Továbbra is hangsúlyozandó, hogy az, hogy az adatközlő jelentésszerkezetbeli tényezőkre hivatkozik, nem jelenti automatikusan azt, hogy ez a tényező a SZÁNDÉK, AKARAT, vagy hogy pontosan a hipotézisben megjelölt 8 db ige kerül egy csoportba a megoldásában.

A következő vizsgálati lépésben eltávolítottam azt az 5 db a csoportosítási megoldást, amelyeket formai tényezőkre való hivatkozással (igekötősség, szóhosszúság) hoztak létre az adatközlők. A 3. ábra szemlélteti a csak szemantikai tényezők alapján létrehozott 15 db csoportosítási megoldásból kirajzolódó tendenciákat és a már egyértelműen szemantikai természetű asszociatív viszonyokat az igék között.

3. ábra: a hierarchikus klaszteranalízis eredménye a csak szemantikai tényezők alapján létrehozott csoportosítási megoldások figyelembevételével

Belátható, hogy a H2 hipotézisben megjelölt együttállási tendencia ezzel a megszorítással is kirajzolódik, sőt a két nagy csoport egyértelműbben különül el egymástól, ha csak a szemantikai természetű csoportosítási megoldásokat vesszük figyelembe (hiszen a feltett kategorizáció szemantikai alapú volt). Minél alacsonyabban van ugyanis az y tengely mentén az első releváns elágazás, annál egyértelműbb az elkülönülés, annál kisebb mértékű a releváns elemek együttes előfordulása a csoportosításokban. A szemantikai tényezők alapján csoportosító adatközlők sem egy azonos csoportosítási megoldással álltak elő, így a két nagy csoporton belül további alcsoportok jöttek létre. Ugyanakkor ez az eredmény általánosságban lehetőséget teremt arra, hogy a csoporton belüli nagyobb mértékű együttállásokat, erősebb asszociatív viszonyokat is vizsgáljam, ennek implikációival együtt. Megfigyelhető, hogy a *nekiáll* és a *megkísérel* a 3. ábrán már kevésbé szoros együttállást mutat, mint a 2. ábrán; ez alátámasztja azt a megállapításomat, miszerint a 2. ábrán látható együttállásnak az igekötősségük az oka.

Szükséges reflektálni arra is, hogy a kirajzolódó tendenciák nagy általánossági szinten összhangban vannak a szótári források (azaz az ÉKsz. és a SzinSz.) alapján feltárt asszociatív viszonyokkal: tehát egy nagy csoportba kerültek a *szándékozik*, *készül*, *akar*, illetve *akar* és *óhajt* igék. Mindemellett a *szándékozik*, *készül*, *akar* nem egymással vannak a legszorosabb viszonyban, ugyanakkor az *akar* és az *óhajt* igen. A *nekiáll* elkülönülése a *készül*, *igyekszik*, *megkísérel*, *próbál*, *szándékozik*, *nekiáll* alcsoporton belül annak is betudható, hogy amellett, hogy a SZÁNDÉK, AKARAT az előtér-háttér viszonyban a háttérben maradva része a *nekiáll* ige jelentésszerkezetének, a *nekiáll* a 'kezdés' jelentésű, a KEZDÉS-t profiláló egyéb (segéd)igékkel is szemantikai párhuzamba állítható (vö. 2. táblázat). Az *akar* és az *óhajt* együttállása jelentős,

és a 3. ábra jobb oldali csoportjában, azaz a SZÁNDÉK jelentésű tárgyias vagy tárgyatlan igéket magában foglaló nagy csoporton belüli specifikusabb – azaz az y tengely mentén magasabban elágazó – alcsoportokon belül a (leg)közvetlenebb együttállást mutató igék esetében jellemző, hogy a bináris tárgyasság jegyében azonos értékűek (pl. a tárgyatlan *igyekszik* és *készül*, a tárgyias *megpróbál* és *megkísérel*), ugyanakkor a kialakult kevésbé specifikus – tehát az y tengely mentén alacsonyabban elágazó – alcsoportokon belül már változatosság mutatkozik a tárgyasságot bináris szempontját tekintve (pl. a *megkísérel*, *próbál*, *szándékozik* csoportosulás).

A szemantikai tényezők alapján létrehozott csoportoknál jellemző indoklási tendenciákat az alábbiakban ismertetem. A 3. ábrán látható csoportok tehát ezen asszociatív viszonyok nyomán jöttek létre. Értelemszerűen a 15 db releváns szemantikai alapú csoportosítási indoklásnál voltak átfedések, így ezeket egy sorszám alá vontam össze.

1.	Egyik csoport: elhatározás, szándék, döntés, ágensia megléte	Másik csoport: elhatározás, szándék, döntés, ágensia hiánya
	a cselekvő „nagy szerepe” ¹⁶ „aktivitás” „akarásba tartozik” „szeretnék elvégezni” tudatosság „belső motiváció”	„csak megtörténik” „passzív alapú” „nem tartozik az akarásba” „[bekövetkezik] ha akarom, ha nem”
2.	Egyik csoport: potenciális jelenetre, célra irányulás	Másik csoport: aktuális megvalósulás, tapasztalás
	az adott cselekvés végbemenetelének nem biztos volta a konkrét cselekvés előttiség	biztosan végbemenő cselekvések „már a tettek mezején van” konkrét cselekvés érzékelés „szemmel látható”
3.	Egyik csoport: jövőbeli	Másik csoport: jelenbeli
	valamilyen (jövőbeli) cél felé, vagy valamire (valami jövőbelire) irányulás	a (jövőbeli) célra irányulás hiánya, vagy a cselekvés olyasvalamire irányul, ami már „jelen van”

5. táblázat: a jellemző szemantikai csoportosítási indoklások

A táblázatban a sorszámok a gyakoriságnak felelnek meg, azaz az ELHATÁROZÁS, SZÁNDÉK, DÖNTÉS, ÁGENCIA általános tényezője volt a leggyakoribb csoportosítási indoklásnak a szemantikai tényezők alapján csoportosító résztvevők között. Mindhárom indoklási mód vezetett legalább egy-egy alkalommal a hipotézisnek teljesen megfelelő csoportosítási megoldásra. Megjegyzendő, hogy az értelmezhetőség végett elválasztott tendenciák között természetesen lehetnek átfedések, pl. a CÉLRA IRÁNYULÁS és az ELHATÁROZÁS jellemzően együtt jár. Ugyanígy hasonló a 2. és a 3. nagyobb indoklási mód, de ezeket az adatközlők külön

¹⁶ Amennyiben a táblázaton belül egymás mellé helyezett indoklások, indoklásrészletek vannak, az azt képezi le, ahogy az adott adatközlő(k) a két csoport közötti oppozíciót meghatározták.

kezelték. Több alkalommal is előfordult, hogy egy adatközlő több szemantikai tényezőt is megnevezett, így számszerűsített eredményeket ebben a vonatkozásban nem közlök.

Hangsúlyozandó, hogy az 1. indoklási tendencia esetében sem minden alkalommal valósult meg a hipotézisben kilátásba helyezett A: *készül, igyekszik, próbál, szándékozik, akar, óhajt, nekiáll, megkísérel* és B: *megért, lát, érez, tapasztal* csoportosítási megoldás. A 7-es adatközlő például a SZÁNDÉK, ELHATÁROZÁS jelentésmozzanatokra hivatkozva az A: *próbál, készül, igyekszik, nekiáll, szándékozik, megkísérel* és B: *megért, lát, érez, tapasztal, akar, óhajt* csoportosítást hozta létre. Az ugyanezen indokot megnevező 13-as és 14-es adatközlők azonban a hipotézisben ismertetettekkel teljesen egybevágó csoportokat hoztak létre.

Az előfeltételezéseknek teljesen megfelelő, A: *készül, igyekszik, próbál, szándékozik, akar, óhajt, nekiáll, megkísérel* és B: *megért, lát, érez, tapasztal* módon csoportosító, és az adott cselekvés bekövetkeztének bizonytalan (A csoport) vagy biztos (B csoport) voltára, illetve a konkrét cselekvést megelőző állapot (A csoport) és konkrét cselekvés (B csoport) opozíciójára hivatkozó 5-ös és 15-ös adatközlők indoklásainak kapcsán megjegyzendő, hogy az a cselekvés, melynek végbemenetele szerintük bizonytalan, feltehetőleg nem a kísérlet kontextus nélküli, tárgyias vagy tárgyatlan SZÁNDÉK jelentésű igéire vonatkozik, hiszen minden egyes ige alapalakban volt a kísérleti felületen, ez pedig a mód kategóriájában a kijelentő módnak (realisnak) felel meg. Arról a cselekvésről lehet szó tehát, amelyet egy (sematikus) ige + főnévi igenév kompozitumszerkezetben (illetve a tárgyias igék esetében ige + főnévi igenév vagy főnév) az infinitivus dolgoz ki. Ennek implikációi lehetnek arra nézvést, hogy az adott igék milyen sémákban begyakorlottak a beszélők számára.

Összegezve az alábbi reflexiók tehetők a vizsgálati hipotézisekre: a klaszteranalízis azon első lépése után, mikor az elemzetlen együttállási értékek alapján az algoritmus két nagy csoportot hoz létre, az adatközlők által megnevezett asszociatív viszonyok nyomán a SZÁNDÉK, AKARAT jelentésű igék alkotják az egyik nagy csoportot (tárgyas vagy tárgyatlan voltuktól függetlenül), és a dolgozatban C csoportként megnevezett tárgyias igék (*megért, lát, érez, tapasztal*) a másikat. Az esetek háromnegyedében a résztvevők szemantikai tényezők alapján hozták létre a két csoportot. Az is egyértelműsödött, hogy a szemantikai tényezők nyomán megvalósuló csoportosítási megoldások közül a leggyakoribb tendencia az ELHATÁROZÁS, SZÁNDÉK, DÖNTÉS, ÁGENCIA jelentésmozzanatokra való hivatkozás volt, bár ez nem minden esetben járt pontosan együtt a hipotézisben kilátásba helyezett csoportosítási megoldással. Általánosságban tehát empirikusan is sikerült asszociatív viszonyokat igazolnom a vonatkozó tárgyias és tárgyatlan, SZÁNDÉK, AKARAT jelentésű igék között, és amellett, hogy a legtöbb hivatkozás az ELHATÁROZÁS, SZÁNDÉK, DÖNTÉS, ÁGENCIA jelentésmozzanatokra történt a releváns megoldások körében, egyéb asszociatív viszonyok (pl. IRÁNYULÁS) meglétét is empirikusan igazolni tudtam, általánosan akár a tárgyias és tárgyias igék csoportjának egésze között, akár egy-egy, tárgyasságát tekintve különböző vagy azonos igepár esetében.

A kísérlet során egyáltalán nem született olyan megoldás, amely az A: *megkísérel, akar, próbál, óhajt, lát, tapasztal, érez, megért* B: *szándékozik, nekiáll, készül, igyekszik* csoportosítást érvényesítette volna. A tárgyasság szempontja és az erre épülő tárgyias : tárgyatlan bináris osztályozás tehát sem reflektáltan (lásd az interjúból származó adatokat), sem kifejtetlenül, csupán laikus érzékelésével (kategorizációs eredményből visszakövetkeztethetően) nem volt része a csoportosítási stratégiáknak, és az előbbi csoportosítási megoldás más indoklás nyomán sem állt elő a kísérlet során. Az, hogy a laikus nyelvhasználók jelentős része feltehetőleg nem is rendelkezik propozicionális tudással arról,

hogy mi a TÁRGYAS IGE, épp megerősíti azt a feltételezést, hogy az adott kérdésben, a konstrukcióba való analógiás belépésben sokkal inkább releváns az adott ige minden nyelvhasználó által érzékelhető szemantikája, mint az adott nyelveírási kategória. Ez az eredmény megerősítése a szemantikai osztályozás koncepciójának, a tranzitivitás szemantikai, és nem formális értelemben vett felfogásának.

4. Összegzés, kitekintés

Dolgozatomban empirikus módszertannal, egy csoportosítási feladat segítségével vizsgáltam szemantikai asszociatív viszonyokat az *igyekezek megérteni*, azaz a tárgyatlan ige + *-Iak* rag + főnévi igenév típusú konstrukcióban előzetesen adatolt igék vonatkozásában. Az alapvetések és a releváns kutatási előzmények ismertetése után bemutattam az anyanyelvi beszélőket bevonó vizsgálatom célkitűzéseit, módszertanát és hipotéziseit. A következőkben bemutattam a csoportosítási feladat eredményeit és ismertettem a kirajzolódó tendenciákat, valamint reflektáltam a dolgozatban megfogalmazott hipotézisekre. Alátámasztást nyert, hogy a csoportosítási megoldások jellemzően a dolgozatban A, B, C csoportként megnevezett igecsoportok mentén szerveződtek (H1). Emellett az eredmények alátámasztják azt is, hogy az A és a B csoport igéi (*megkísérel, akar, próbál, óhajt, szándékozik, nekiáll, készül, igyekszik*) tendenciaszerűen inkább összetartozók, és a C csoporttól (*lát, tapasztal, érez, megért*) jellemzően elkülönültek (H2). A csoportosítási megoldások és az adatközlői interjúk segítségével pedig több szemantikai asszociatív viszony meglétét empirikusan igazolni tudtam.

Az előfeltételezéseket általánosságban igazoló eredményeim mellett jelen dolgozat az *igyekezek megérteni* típusú konstrukciót középpontba helyező további empirikus vizsgálataim irányvonalainak kijelöléséhez is hozzájárul. A vizsgálódás egyik következő lépése ugyanis az adott, bináris értelemben tárgyatlan igék tranzitivitási potenciáljának – azaz a Hopper–Thompson-féle tranzitivitási kontinuum (Hopper–Thompson 1980) egyes skálázható paramétereikhez tartozó értékeknek – felmérése anyanyelvi beszélők bevonásával. Ezen empirikus vizsgálati lépés potenciális eredményességét igazolja, hogy a jelen kísérletben is több ízben olyan szemantikai tényezőkre hivatkoztak az adatközlők, amelyek legalább részben megfeleltethetők valamely tranzitivitási paraméternek (pl. az ágens, akaratlagosság mellett felbukkant a telicitás és a mód is), illetve igazolást nyert az általános tranzitivitás ('valamire irányulás') relevanciája is. Ez a tendencia, illetve az, hogy az adott beszélők jelentékeny mértékben érzékelték és tudatosították (reflexió tárgyává tették) ezeket a jelentésmozzanatokat, azt az elméleti koncepciót is megerősíti, miszerint az adott tárgyatlan igék szemantikai asszociatív viszonyok és/vagy a tárgyatlan igék tárgyas(abb)nak érzékelése nyomán realizálódnak a tárgyas igés szerkezetből grammatikalizálódott segédigés konstrukcióban. Amellett, hogy az *igyekezek megérteni* típusú konstrukció vizsgálatát továbbra is az indokolja, hogy *-Iak* rag jelenik meg tárgyatlan ige, kilátásba helyezhető, hogy a grammatikai tárgyasság inkább a nyelveírási kérdésfeltevés kapcsán releváns a problémakörben, ugyanis a bináris tárgyasság mint nyelveírási kategória – ellentétben a tranzitív jelleggel vagy az egyéb ismertett szemantikai asszociatív viszonyokkal – az eredmények alapján a kategorizációban nem volt jelentékeny vagy érzékelhető tényező a vizsgálat keretei között. Nyomatékosítandó ugyanakkor, hogy ez a feltevés jelen kutatási

szakaszban nem kezelendő általános érvényűként, hiszen a kísérletben 20 fő vett részt viszonylag szűk kifejezéshalmaz stimulusigeként való felhasználása mellett.

Források

- ÉKsz. = Juhász József et al. szerk. 1972. *Magyar értelmező kéziszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
MNSZ2 = Magyar Nemzeti Szövegtár 2. <http://clara.nytud.hu/mnsz2-dev>
SzinSz. = O. Nagy Gábor – Ruzsiszky Éva szerk. 1978. *Magyar Szinonimaszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Hivatkozott szakirodalom

- Bárány András 2020. Hosszú távú egyeztetés intranszitiv igékkel a magyarban. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXXII*. Budapest: Akadémiai Kiadó. Oldalszám nélkül, internetes forrás. https://mersz.hu/hivatkozas/m776anyt32_22#m776anyt32_22. (Utolsó elérés: 2021.jan.10.)
Gugán Katalin 2008. A központi segédigék története a középmagyar korpusz tükrében. In Haader Lea – Horváth László (szerk.): *Tanulmányok a középmagyar kor mondattana köréből. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához* 89. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 64–76.
Hammer, Øyvind – Harper, David A.T. – Ryan, Paul D. 2001. PAST: Paleontological statistics software package for education and data analysis. *Palaeontologia Electronica* 4(1): 1–9.
Hegedűs Rita 2019. *Magyar nyelvtan. Formák, funkciók, összefüggések*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
H. Molnár Ilona 1969. Az igei csoport, különös tekintettel a vonzatokra. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok VI*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 229–270.
Hopper, Paul J. – Thompson, Sandra A. 1980. Transitivity in Grammar and Discourse. *Language* 56(2): 251–299.
Kálmán C. György – Kálmán László – Nádasdy Ádám – Prószték Gábor 1989. A magyar segédigék rendszere. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XVII*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 49–103.
Lengyel Klára 1999. A segédigék kérdéséhez: Válasz Uzonyi Kiss Judit és Tuba Márta cikkére. *Magyar Nyelvőr* 116–128.
Lengyel Klára 2017. A segédigék és származékaik. In Keszler Borbála (szerk.): *Magyar grammatika*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. 251–256.
Molnár Katalin 1999. *A magyar segédigék*. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE BTK.
Oravecz Csaba – Várad Tamás – Sass Bálint 2014. The Hungarian Gigaword Corpus. In *Proceedings of LREC 2014*. Reykjavik: European Languages Resources Association (ELRA).1719–1723.
Rácz Endre – Szemere Gyula 1972. *Mondattani elemzések*. Budapest: Tankönyvkiadó.
Szabó Dorina Szabina 2021. *Az igyekezlek megérteni* típusú szerkesztés funkcionális nyelvészeti vizsgálata. OTDK dolgozat. Budapest: ELTE BTK.
Tolcsvai Nagy Gábor 2017. Jelentés. In Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*. Budapest: Osiris Kiadó. 207–499.

Szabó Dorina Szabina

SZABÓ DORINA SZABINA
Eötvös Loránd Tudományegyetem
dorinaszabina@gmail.com